

UDK: 355.01(497.5)"1991"
355.422(497.5 Bjelovar)"1991"
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 1. 9. 2006.
Prihvaćeno: 22. 1. 2007.

Osvajanje vojarne JNA "Božidar Adžija" u Bjelovaru 1991. godine

ŽELJKO KARAULA
Bjelovar, Republika Hrvatska

U ovom radu autor prikazuje na osnovi dokumentacije Kriznog štaba Bjelovar, relevantne literature i bjelovarskog tiska okolnosti i razvoj događaja koji su doveli do osvajanja vojarne JNA "Božidar Adžija" te ostalih vojnih objekata u Bjelovaru tijekom druge polovice 1991. godine. Ti događaji su značili zamah Domovinskog rata na prostorima bivše općine Bjelovar. Posebno će se prikazati razvoj političko-sigurnosne situacije na bjelovarskom području tijekom 1991. godine te kako su lokalne civilne (Izvršno vijeće općine Bjelovar, kasnije Krizni štab Bjelovar) i vojne vlasti reagirale na sve veću krizu u odnosima novoizabranoga političkog vrha Hrvatske i prosrpskog vodstva Jugoslavenske narodne armije (JNA).

Ključne riječi: Republika Hrvatska, Domovinski rat, Jugoslavenska narodna armija (JNA), Bjelovar

Uvod

Kraj 80-tih i početak 90-tih godina 20. stoljeća obilježio je slom komunizma diljem istočne Europe i raspad Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika. Ti događaji su se vrlo brzo reflektirali u tadašnjoj Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji (SFRJ). Zahtjevi za uvođenjem novoga demokratskog društva, tržišnoga gospodarstva i poštovanja ljudskih prava većinom dolaze iz Slovenije a od kraja 1989. i Hrvatske. Tim novim tendencijama odupiru se između ostalog, i okoštale komunističke strukture u JNA, dok u istočnim dijelovima Jugoslavije, posebno u Socijalističkoj Republici Srbiji (SRS), vladajuće pozicije uspijevaju zadržati srbijanski komunisti koji otvoreno prelaze na velikosrpsku opciju tražeći "nove odnose u jugoslavenskoj federaciji".¹

¹ Dušan BILANDŽIĆ, *Hrvatska moderna povijest*, Zagreb 1999.; Eric J. HOBBSAWM, *The Age of Extremes*, Pantheon Books, New York 1994.; Zdenko RADELIĆ, "Hrvatska i Jugoslavija – neki problemi povijesnih istraživanja", *Časopis za suvremenu povijest*, br. 3., 2003., 753.-769.; Zoran PODOBNIK, "Politika SAD-a spram raspada SFRJ 1989.-1991.", *Međunarodne studije*, br. 2., Zagreb 2005., 63.-83; Dejan JOVIĆ, *Jugoslavija država koja je odumrla*, Zagreb 2003.; Nikica BARIĆ, *Srpska pobuna u Hrvatskoj (1990.-1995.)*, Zagreb 2005.

U takvim se prilikama u općini Bjelovar, a i u tadašnjoj Socijalističkoj Republici Hrvatskoj (SRH) održavaju prvi višestranački izbori u dva izborna kruga 22. i 23. travnja te 6. i 7. svibnja 1990. godine, nakon gotovo 50-godišnjeg razdoblja. Početak 1990. godine u općini Bjelovar obilježilo je formiranje ogranaka raznih političkih stranaka, koje su se time pripremale za predstojeće izbore. Tako je u Bjelovaru prvo osnovan ogranak Hrvatske demokratske zajednice (HDZ), a zatim Hrvatske demokratske stranke (HDS), Hrvatske seljačke stranke (HSS) i drugih stranaka koje su zajedno s vladajućim Savezom komunista Hrvatske – Strankom demokratskih promjena (SKH-SDP) istaknule svoje kandidate za mjesta u lokalnim tijelima vlasti te za Sabor SRH. Najviše problema sa službenim vlastima imao je HDZ, na koji se svojim pripćenjem okomio SUBNOR Bjelovar (Savez udruženja boraca narodnooslobodilačkog rata), optužujući ga da je njegovo djelovanje samo "kulisa" iza koje se krije nacionalistička organizacija, koja poziva na rušenje političko-društvenog sustava, čak i silom.²

Vrlo brzo novoosnovani ogranci razvili su značajnu političku aktivnost, ponajprije na ruralnom području, što se očituje osnivanjem stranačkih ogranaka u pojedinim selima općine Bjelovar. Tako već HDZ početkom godine ima osnovanih deset ogranaka s oko 3000 članova, HDS oko 800 članova, dok su ostale političke stranke polako stjecale svoje pristaše.³ Karakteristika prvih višestranačkih izbora u SRH bila je u tome da su građani odmah birali svoje predstavnike u Sabor SRH, te svoje predstavnike na lokalnoj razini. Tako su se birali kandidati u tri predstavnička tijela Skupštine općine Bjelovar, Vijeće mjesnih zajednica, Društveno-političko vijeće te Vijeće udruženog rada, što je ukupno činilo 90 odborničkih mjesta. Sigurnu pobjedu na prvim višestranačkim izborima na općinskoj i republičkoj razini izborila je Hrvatska demokratska zajednica (HDZ). Tako je od četiri kandidata za sabor SRH (jedan u zajednici s drugim općinama) HDZ osvojio tri mjesta, dok je SKH-SDP imao jedno mjesto. U novoj Skupštini općine Bjelovar HDZ je osvojio 50 odborničkih mjesta što mu je osiguralo stabilnu većinu.⁴ Već za 4. lipnja 1990. godine sazvana je novoizabrana konstitutirajuća sjednica Skupštine općine Bjelovar na kojoj su izabrani novi čelnici općine u skladu s izbornim rezultatima.⁵ Samo nekoliko dana prije nego što je HDZ preuzeo vlast u Hrvatskoj Jugoslavenska narodna armija (JNA) je ocjenjujući da su u Hrvatskoj pobijedile "antisocija-

² Željko KARAULA, "Pad vojarne JNA 'Božidar Adžija' u Bjelovaru 29. IX. 1991. godine", *Scientia Podraviana*, Koprivnica, br. 20., 21.-24.

³ "Teži se evropskim standardima", *Bjelovarski list* (dalje *BL*), br. 13, 29. III. 1990., 4.

⁴ Rezultati općinskih izbora u Bjelovaru: HDZ u sva tri vijeća 50 odbornika, SKH-SDP 27 odbornika, HSS 2 odbornika, HDS 5 odbornika, NK (nezavisni) 6 odbornika. *Službene novine općine Bjelovar* (dalje *SNOB*), 7/90., 18. VI. 1990., 1.-6.; "Rezultati izbora Bjelovar", *BL*, br. 17, 26. IV 1990., 4.; "Ponovni izbori", *BL*, br. 21, 24. V. 1990., 3.; "Svi bjelovarski odbornici", *BL*, br. 26, 28. VI. 1990., 4.

⁵ "Stručnost i poštenje - najavljujemo novu općinska skupština", *BL*, br. 22, 31.V. 1990., 3.

lističke, antijugoslavenske i nacionalističke snage" u dogovoru s predsjednikom Predsjedništva SFRJ u ime SR Srbije Borisavom Jovićem 23. svibnja 1990. oduzela cjelokupno naoružanje Teritorijalne obrane Socijalističke Republike Hrvatske, što je istog dana organizirano i u Bjelovaru gdje je JNA stavila pod svoju kontrolu oružje TO općina Bjelovar, Čazma i Đurđevac.⁶

Sredinom kolovoza 1990. došlo je do pobune srpskog stanovništva sjeverne Dalmacije i Like, u općinama u kojima su predstavljali većinu, što je bio jasan dokaz da Srbi s toga područja ne prihvaćaju novu hrvatsku vlast.⁷ Na ovakav rasplet događaja reagiralo je i novo Izvršno vijeće Skupštine općine Bjelovar na izvanrednoj sjednici 17. kolovoza 1990. Na sjednicu su pozvani i predstavnici ostalih političkih stranaka dajući otvorenu potporu stajalištima Predsjedništva Republike Hrvatske oko događaja u Kninu te se traži da se "oslobode blokirane prometnice i omogući normalan protok vozila u jeku turističke sezone".⁸ U srpnju je u pravoslavnoj crkvi sv. Trojice u Bjelovaru osnovan inicijativni odbor Srpske demokratske stranke (SDS) za općinu. Stranka je bila nositelj srpske pobune u Hrvatskoj i sebe je predstavljala kao političkog predstavnika srpskog stanovništva u Hrvatskoj. Izabran je odbor u koji su ušli predstavnici 17 sela u općini Bjelovar u kojima ima srpskog stanovništva. Ubrzo je u selu Čađavcu organiziran skup SDS-a na kojemu se okupilo oko 250 ljudi.⁹ Zbog malog broja srpskog stanovništva u općini Bjelovar, SDS nije imao veći politički značaj. Pripadnici srpske manjine imali su u općini Bjelovar većinu u samo četiri naselja, selima Bačkovici, Bedeničkoj, Čađavcu i Polumu, dok je ostali dio srpskog stanovništva živio u gradu Bjelovaru (Tablica 1).

Posebno veliko negodovanje građana Bjelovara izazvalo je najavljeno izjašnjenje o srpskoj autonomiji u Hrvatskoj u razdoblju od 19. kolovoza do 2. rujna 1990. koje je provedeno i u Bjelovaru, što se manifestiralo zabranom postavljanja i trganjem plakata koji su postavljeni preko noći, a koji su pozivali na građane srpske nacionalnosti da pristupe glasovanju.¹⁰ Glasачko mjesto za "srpski referendum" bilo je u pravoslavnoj crkvi sv. Trojice u Bjelovaru.

⁶ U svom dnevniku predsjednik Predsjedništva SFRJ Borisav Jović je zapisao: "Praktički smo ih razoružali. Formalno je to učinio načelnik Generalštaba, ali faktički po našem nalogu. (...) Nećemo dozvoliti da oružje Teritorijalne obrane zloporabe (Hrvatska i Slovenija, op. N. B.) u eventualnim sukobima ili na nasilno otepljenje". Borisav JOVIĆ, *Posljednji dani SFRJ*, Beograd, 1996., 146.

⁷ N. BARIĆ, *n. dj.*, 77.-80.

⁸ "Podrška", *BL*, br. 34, 23. VIII. 1990., 2.

⁹ "Inicijativni odbor SDS", *BL*, br. 28, 12. VII. 1990., 4.

¹⁰ Časlav OČIĆ, "Hronika Republike Srpske Krajine 1989.-1991.", *Republika Srpska Krajina*, Knin, Beograd 1996., 20.-22.

Tablica 1.

Općina Bjelovar Narodnosni sastav stanovništva (1991.) ¹¹						
Stanovništvo Općine	Grad Bjelovar		Seoska naselja		UKUPNO	
	Stanovništvo	Postotak	Stanovništvo	Postotak	Stanovništvo	Postotak
Hrvati	20.826	77,34 %	32.287	82,50 %	53.113	80, 42 %
Srbi	2.590	9,61 %	3.308	8,45 %	5. 898	8. 91 %
Jugoslaveni	1.485	5,53 %	1.146	2,92 %	2. 631	3, 98 %
Ostali	2.025	7,52 %	2.399	6,13 %	4. 424	6, 69 %
UKUPNO	26.926	100, 00 %	39.113	100, 00 %	66. 039	100, 00 %

Svojim dolaskom na vlast u Bjelovaru HDZ je proveo različite kadrovske promjene, oblikovane novom političkom "podobnosti", koje nisu bile usmjerene samo protiv osoba srpske nacionalnosti, nego i protiv onih koji su bili nositelji poslova i dužnosti koje su obnašali za vrijeme prethodnoga komunističkog sustava. Koristeći takvu situaciju, uskoro je organiziran javni prosvjed radnika Drvne industrije Česma koji su tražili da zbog lošega financijskog stanja poduzeća ostavku treba podnijeti cjelokupna uprava poduzeća, u kojoj je od ukupno devet direktora, sedam bilo srpske nacionalnosti, a te su dužnosti obavljali i u komunističkom sustavu. Poseban problem predstavljale su kadrovske promjene u represivnim institucijama u Bjelovaru, koje su mahom pogađale osobe srpske nacionalnosti zato što su one u tim institucijama bile iznadproporcionalno zastupljene, a u koje nova vlast nije imala povjerenje.¹² Čak je i nacionalna struktura aktivnog i rezervnog sastava policije u Bjelovaru bila neravnomjerna (Tablica 2.). U takvoj situaciji vlast je pribjela popunjavanju policije hrvatskim mladićima koji su pokazali spremnost da se "suprosta-ve velikosrpskim nasrtajima". Slična akcija napravljena je i u pričuvnom sastavu policije. Na policijsku izobrazbu u Zagreb je već početkom kolovoza 1990. godine upućeno iz Bjelovara 57 policijskih kandidata, od kojih je dio sudjelovao na prvoj smotri hrvatske policije u Zagrebu.¹³ Poslije završene obuke veći- na njih se vratila u Bjelovar, dok je manji dio ostao u službi u Zagrebu

¹¹ *Popis stanovništva 1991: Narodnosni sastav stanovništva Hrvatske po naseljima*, Republika Hrvatska, Republički zavod za statistiku, Zagreb 1992., 52.-55.

¹² SUP SAO Krajine osnovan je 4. siječnja 1990. čime je institucionalizirana pobuna dijela pripadnika tijela unutrašnjih poslova srpske nacionalnosti, na području samoproglašene SAO Krajine. Ministarstvo unutarnjih poslova je 10. siječnja zatražilo od djelatnika ministarstva da potpišu izjavu o lojalnosti Republici Hrvatskoj. U slučaju odbijanja potpisivanja te izjave nastupio je prestanak radnog odnosa. N. BARIĆ, *n. dj.*, 126.

¹³ Jure ŠIMIĆ, Antun PERČULIJA, Stanko ŠTIMAC, Stjepan BUDINSKI, Stjepan IVANIĆ, Josip TOMŠIĆ, *Bjelovar u Domovinskom ratu – Svjedoci vremena*, Bjelovar 1997., 64.

Tablica 2.

Nacionalna struktura aktivnog i rezervnog sastava policije početkom 1990. godine u Bjelovaru (u %) ¹⁴						
Policajska uprava	Hrvati		Srbi		Ostali	
	Aktivni	Rezervni	Aktivni	Rezervni	Aktivni	Rezervni
Bjelovar	68	70	19	15	13	14

Uz opće pogoršavanje političke situacije, Republika Hrvatska i općina Bjelovar nalazile su se pod ekonomskom krizom i depresijom koja je pogodila cijelu SFRJ krajem 70-tih godina 20. stoljeća. Došlo je do općeg pogoršanja socijalnih prava, a standard građana postajao je sve lošiji. Tako je Privredna komora regije Bjelovar iznijela podatke o osjetnom padu standarda stanovništva regije Bjelovar, nedostatku novčanih sredstava u gospodarstvu i gubicima u industriji, te o otpuštanjima radnika. Podatak da su za 19,8 posto osobni dohotci manji od prosjeka Republike je posebno poražavajući. Mnogi gospodarski subjekti poput "Tome Vinkovića", "5. maja", Drvne Industrije "Česme" nalazili su se doslovno pred stečajem.¹⁵

Organizacija JNA u Bjelovaru

Nakon Drugog svjetskog rata JNA u Bjelovaru uspostavlja svoj garnizon za smještaj ljudi, naoružanja i vojne tehnike. Nakon više vojno-taktičkih ustroja krajem 1988. u sjeverozapadnoj Hrvatskoj je osnovan 32. korpus kopnene vojske čije je zapovjedništvo bilo u Varaždinu. Korpus je bio u sastavu Pete vojne oblasti čije je sjedište bilo u Zagrebu. U sastav korpusa ušle su snage JNA iz Varaždina, Čakovca, Bjelovara, Dugog Sela, Zagreba, Virovitice, Koprivnice i Križevaca. U gradu Bjelovaru bila je stacionirana 265. mehanizirana brigada JNA "A" klasifikacije s velikom količinom oklopne, topničke, transportne i druge borbene i neborbene tehnike razmještene u nekoliko vojnih objekata u gradu. Kao ilustracija snage brigade možemo navesti podatak da je 21. ožujka 1991. prilikom nadzora Inspekcije Oružanih snaga SFRJ brigada nakon dobivanja borbene uzbune pokrenula 151 borbeno i 92 neborbena vozila, pokazavši time svoju visoku bojnu spremnost.¹⁶ U Bjelovaru je još bilo Zapovjedništvo 28. partizanske divizije i jedne njezine partizanske brigade. Tako su u Bjelovaru postojali ovi objekti JNA:

¹⁴ Z. RADELIĆ, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.-1991. od zajedništva do razlaza*, Zagreb 2006., 574.

¹⁵ "Reformske teškoće", *BL*, br. 13, 29. III. 1991., 6., "Posljedice sistematskog uništavanja", *BL*, br. 2, 10. I. 1991., 5.

¹⁶ Davor MARIJAN, *Smrt oklopne brigade*, Zagreb 2002., 214.

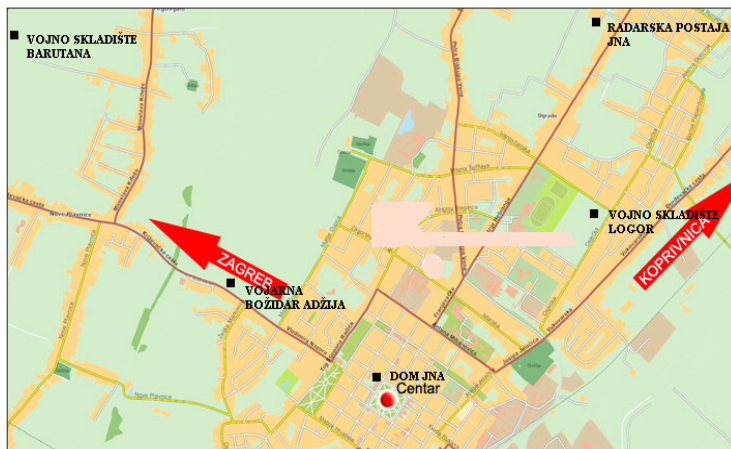
- Garnizonska vojarina "Božidar Adžija" na Vojnoviću u zapadnom dijelu Bjelovara. U vojarni se nalazilo zapovjedništvo garnizona i većina ratne tehnike 265. mehanizirane brigade JNA s posadom od 500 oficira, mlađih oficira i vojnika.

- Garnizonski Dom JNA u središtu Bjelovara s malim stražarskim osiguranjem.

- Vojno skladište "Logor" u predjelu Bjelovara zvanog Sajmište. Tu su se nalazili uskladišteni tenkovi i druga ratna tehnika 265. mehanizirane brigade, te naoružanje Teritorijalne obrane općine Bjelovar pod osiguranjem od oko 50 oficira, mlađih oficira i vojnika JNA.

- Radarska postaja i centar veza protuzračne obrane JNA u Zvijercima na sjevernom rubu grada Bjelovara kod prigradskog naselja Trojstveni Markovac.

- Vojno skladište "Barutana" smješteno u šumi Bedenik kraj Bjelovara. U njemu je bila uskladištena velika količina topničkog streljiva i minsko-eksplozivnih sredstava.¹⁷

Slika 1. Lokacije vojnih objekata Jugoslavenske narodne armije u gradu Bjelovaru 1991.

Približavanje rata – općina Bjelovar u 1991. godini

Izbijanje pobune dijela srpskog stanovništva u Hrvatskoj vrlo brzo je ostavilo posljedice i na općinu Bjelovar, posebno njegovu Policijsku upravu. Policijska uprava Bjelovar teritorijalno je obuhvaćala područje Zajednica općina Bjelovar te je u svom sastavu imala osam policijskih postaja u Čazmi, Daruvaru, Đurđevcu, Grubišnom Polju, Koprivnici, Križevcima, Virovitici i Pakracu. Napad pobunjenih hrvatskih Srba 1. ožujka 1991. na Policijsku postaju u Pakracu, što je zapravo početak projekta razbijanja Hrvatske, donio je ratna djelovanja bliže gradu Bjelovaru. Iako je pobuna brzo slomljena s pomo-

¹⁷ Dražen NAJMAN, Marija DUJIĆ, Ivan POSILOVIĆ, *Blokade i osvajanja vojarni i vojnih objekata JNA u Hrvatskoj*, Zagreb 2004.-2005., Svezak 1., 98.-99.

ću specijalnih postrojba MUP-a Hrvatske, vojni garnizon JNA iz Bjelovara poslao je na pakračko područje između ostalog i oklopni bataljun 265. mehanizirane brigade iz Bjelovara radi uspostave "tampon zone".¹⁸

U isto vrijeme u susjednoj općini Grubišnom Polju održavala se sjednica Regionalnog odbora SDS-a na kojoj je dana potpora JNA i njezinim naporima za stabilizacijom zemlje te da SDS "ni po koju cijenu ne odustaje od Jugoslavije (...) i da Srbi u Hrvatskoj su spremni platiti svaku cijenu za pripadanje Jugoslaviji".¹⁹ Polako je izlazilo na vidjelo da je većina srpskog stanovništva potpala pod utjecaj propagande SDS-a o njihovoj "ugroženosti" u Hrvatskoj. Nakon tih događaja odnosi između JNA i Izvršnog vijeća bjelovarske općine postajali su sve napetiji. Već je početkom godine HDZ, prilikom afere o razoružanju "paravojskih formacija" vladajuća stranka u općini Bjelovar, poslao apel u kojem se pozivaju građani Bjelovara "da ne nasjedaju na provokacije militantnih dijelova JNA i njihovih istomišljenika, kojima je cilj rušenje vlasti demokratske Republike Hrvatske".²⁰ Tako je na inicijativu Izvršnog vijeća Skupštine općine Bjelovar sazvan sastanak s predstavnicima šest političkih stranaka koje su djelovale u općini Bjelovar, u cilju osnivanja Međustranačkog vijeća narodne zaštite za općinu Bjelovar, radi što učinkovitiije organizacije obrane grada i radi "formiranja nenaoružanih dobrovoljačkih odreda".²¹ Na svojoj prvoj sjednici 9. travnja 1991. godine Međustranačko vijeće je razmatralo vanjskopolitičku situaciju u zemlji i općini Bjelovar. Upućeno je i pismo potpore predsjedniku dr. Franji Tuđmanu u kojemu se ističe da "se JNA u posljednjim događajima stavila na terorističku stranu (pobunjenih Srba op. Ž. K.). Dajemo do znanja toj tkz. JNA da ju ne priznajemo svojom armijom i da takvu armiju više ne želimo i nećemo slati svoje sinove i nećemo je financirati".²² Utjecaj ovog vijeća ubrzo je proširen osnivanjem njegovih ogranaaka po mjesnim zajednicama, u kojima je odziv za upis u dragovoljačke odrede narodne zaštite bio izrazito velik.

U takvim je uvjetima općina Bjelovar dočekala i referendum na kojemu su se stanovnici općine Bjelovara mogli izjasniti o budućem političkom položaju Republike Hrvatske. Od 50.853 glasača u općini Bjelovar na referendum je izašlo 45.185 građana ili 88,29%. Za plavi listić na kojemu se spominje Republika Hrvatska kao suverena i samostalna država glasovao je 41.701 glasač ili 93,30%, dok je protiv bilo 2.398 glasača ili 5,45%. Tako su se građani općine Bjelovara, kao i ostatak zemlje, nesumnjivo velikom većinom opredi-

¹⁸ Uspostava "tampon zona" je očividno bila u funkciji sprečavanja uspostave ustavnog poretka RH na spomenutom području i davanje vremena pobunjenim Srbima da se bolje organiziraju. Više o tome u: D. MARIJAN, *n. dj.*, 156.-159.

¹⁹ *Grubišnopolski list* (dalje *GP*), br. 15, 29. III. 1991., 3.

²⁰ "Apel", *BL*, br. 4, 24. I. 1991., 1.

²¹ "Osnovano međustranačko vijeće narode zaštite", *BL*, br. 13, 28. III. 1991., 2., U Međustranačko vijeće su ušli predstavnici HDZ-a, HDS-a, Hrvatske narodne stranke (HNS), Hrvatske socijalno liberalne stranke (HSL), Stranke Roma Hrvatske (SRH) i Hrvatske seljačke stranke (HSS).

²² J. ŠIMIĆ, A. PERČULIJA, S. ŠTIMAC, S. BUDINSKI, S. IVANIĆ, J. TOMŠIĆ, *n. dj.*, 72.

jelili za suverenost.²³ Na osnovi takvih rezultata referenduma Sabor Republike Hrvatske je 25. lipnja 1991. proglasio samostalnost zemlje, ali ipak je pod pritiskom Europske zajednice proglašen tromjesečni moratorij. Sigurnosna situacija u općini Bjelovar se u drugoj polovici 1991. godine počela se još više pogoršavati, što je donekle zaustavilo gospodarsku djelatnost. Tako je otkazan poznati Bjelovarski poljoprivredni sajam, jer su "inozemni izlagači otkazali svoje sudjelovanje obrazlažući to sigurnosno-političkim stanjem u zemlji".²⁴

Svjesni da je sukob s pobunjenim Srbima i prosrpskom JNA neizbježan, politički vrh Hrvatske je krajem 1990. godine donio tajnu odluku o postupnom naoružavanju. Tako je Općinski odbor HDZ-a Bjelovar na sastanku s ministrom obrane Republike Hrvatske Martinom Špegeljom obaviješten o skoroj dopremi oružja na bjelovarsko područje. Tako je u "kasne večernje sate stigla prva pošiljka sa oružjem (oko 360 kalašnjikova)", koju je trebalo podijeliti tajno u suradnji sa ograncima HDZ-a. Prvu provjeru takve postrojbe imale su u noći s 25. na 26. siječnja 1991. godine kada je postojala mogućnost da JNA napravi vojni udar u Hrvatskoj. Tako su jedni izašli "naoružani puškama i molotovljevim koktelima, a drugi nenaoružani da bi spriječili izlazak JNA iz vojarni".²⁵

Ubrzo zatim 23. veljače ustrojena je Specijalna jedinica Policijske uprave Bjelovar "Omega" u koju su ušli policajci iz policijskih postaja uprave. Te postrojbe su bile jedinice za posebne namjene koje su mogle brzo intervenirati na terenu. Jedna satnija specijalaca iz Policijske uprave Bjelovar sudjelovala je i u akciji u Pakracu kada je tamošnja Skupština općine Pakrac donijela odluku o ulasku tamošnje policijske postaje u sastav SUP-a Krajine, a srpski policajci su razoružali svoje kolege hrvatske nacionalnosti. Nakon brze intervencije hrvatske specijalne policije, koja je razoružala srpske pobunjenike, predsjednik Predsjedništva SFRJ Borisav Jović, bez dogovora s ostalim članovima toga tijela odobrio je ulazak snaga JNA na to područje, a tim snagama se pridružila jedna vojna formacija iz garnizona u Bjelovaru. Tim povodom je istoga dana Skupština općine Bjelovar uputila prosvjed koji glasi: "Osudujemo prijedlog saveznog sekretara za narodnu obranu i reagiranje Predsjedništva SFRJ dr. Borisava Jovića, koji je suglasan sa pokretom odgovarajućih jedinica JNA prema Pakracu. Osudujemo miješanje vojnih vlasti u poslove legitimno izabраниh tijela Republike Hrvatske i u njezine demokratske procese".²⁶ Intenziviranje ratnih djelovanja u Zapadnoj Slavoniji dovelo je do početka organiziranja većih vojnih postrojbi u općini Bjelovar, poput samostalne satnije, kasnije "A" satnije 105. brigade Zbora narodne garde (ZNG), diverzant-

²³ "DA' za suverenu Hrvatsku", *BL*, br. 22, 23. V. 1991., 1.

²⁴ "Odgoda gospodarskog sajma", *BL*, br. 24, 13. VI. 1991., 2.

²⁵ J. ŠIMIĆ, A. PERČULIJA, S. ŠTIMAC, S. BUDINSKI, S. IVANIĆ, J. TOMŠIĆ, n. dj., 68.-69.

²⁶ Davor RUNTIĆ, "Prvi hrvatski redarstvenik", <http://www.phrkkz.hr/Knjiga/7dio/7dio.html>, pristup ostvaren 28. 12. 2006. Iz nerealizirane zapovjedi načelnika štaba 5. vojne oblasti može se zaključiti da je namjera Komande 5. vojne oblasti bila da uz pomoć snaga iz Tuzlanskog i Banjalučkog korpusa 1. vojne oblasti napadne hrvatsku policiju. D. MARIJAN, "Oružane snage SFRJ u izvanrednim prilikama", *Časopis za suvremenu povijest*, br. 2., Zagreb 2002., 372.

skog voda i protudiverzantske čete, većinom naoružane lakim naoružanjem.²⁷ Veliki dio tih postrojbi formiran je na dobrovoljnoj osnovi, a Stjepan Ivanić, zapovjednik 105. brigade govori da je sam išao tamo "gdje sam doznao da postoje naoružane skupine domoljuba, kao u Velikoj Pisanici" te je uvjeravao članove Kriznog štaba Velike Pisanice "da ih uvrsti u formaciju brigade". Slično je bilo i u selu Rovišću kraj Bjelovara gdje je nakon informacije o postojanju brojnije skupine naoružanih ljudi, koji nisu bili formirani kao vojna postrojba, otišao tamo i osnovao satniju od tih ljudi.²⁸ Početkom lipnja 1991. godine u sklopu Diverzantskog voda napravljen je plan fortifikacijskih prepreka i plan miniranja, za sve prometne pravce i putove koje je u slučaju potrebe trebalo zapriječiti. U izgradnju fortifikacijskih prepreka uključili su se radnici radionice Remont vlakova Bjelovar i radnici "Tehnogradnje". Bilo je predviđeno da se zapriječe i miniraju pravci: Bjelovar – Severin - Veliki Grđevac, Bjelovar - Veliko Trojstvo - Šandrovac, Bjelovar – Kupinovac - Đurđevac, Bjelovar - Gornje Plavnice - Lipovo Brdo, Bjelovar – Korenovo - Čazma, Bjelovar – Predavac - Vrbovec te pravac Bjelovar – Brezovac - Međurača. Imenovani su i ljudi u mjesnim kriznim štabovima koji su bila zaduženi za spomenute pravce.²⁹ Uz te vojne pripreme različite civilne grupacije su u suradnji s Izvršnim vijećem Skupštine općine Bjelovar vršile konstantni pritisak na JNA svojim demonstrativnim okupljanjima, mirnim demonstracijama i peticijama. Tako je u središtu Bjelovara organiziran skup "Zbor građana srpske nacionalnosti" na kojemu je pred oko 200 ljudi izražena "podrška hrvatskim zahtjevima".³⁰ Organizirano je skupljanje potpisa građana za peticiju da se vojnici na odsluženju vojnog roka što prije vrata živi i zdravi svojim obiteljima što ga je provelo Društvo austrijsko-hrvatskog prijateljstva od 11. srpnja 1991. godine i tom prilikom skupljen je 2.351 potpis građana u samo jednom danu.³¹ Istoga dana je organiziran mirni prosvjed žena i majki vojnika u JNA na kojemu se traži zaustavljanje "bezumnog i bezrazložnog pogibanja vojnika za ideologiju nekolicine ratničkih oficira". Na skupu su dominirali transparenti s natpisima "Hoćemo djecu, a ne mrtvačke sanduke", "Generali, podnesite ostavke", "Srpska armijo, odstupi".³² Rijetki su bili nastupi poput onoga Regionalnog odbora Bjelovar Saveza komunista – Pokreta za Jugoslaviju (SK-PJ), koji su otvoreno pozivali na pokretanje krivične odgovornosti "hrvatskog vrha", pozi-

²⁷ J. ŠIMIĆ, A. PERČULIJA, S. ŠTIMAC, S. BUDINSKI, S. IVANIĆ, J. TOMŠIĆ, *n. dj.*, 145.-150. Dana 1. lipnja 1991. osnovan je Diverzantski vod, zapovjednik Mirko Pretula, kasnije Mirko Pereš. Krajem srpnja iste godine osnovan je Protudiverzantski vod pod vodstvom Darka Matkovića, kasnije Željka Capaneca, dok je početkom kolovoza 1991. počelo ustrojavanje "A" satnija 105 brigade ZNG-a pod vodstvom Stjepana Ivanića, budućeg zapovjednika 105 brigade HV.

²⁸ Stjepan IVANIĆ, *Da se ne zaboravi, 105. brigada u Domovinskom ratu (1991.-1992.)*, Bjelovar 2006., 40.- 41.

²⁹ J. ŠIMIĆ, A. PERČULIJA, S. ŠTIMAC, S. BUDINSKI, S. IVANIĆ, J. TOMŠIĆ, *n. dj.*, 146.-147.

³⁰ "Podrška Hrvatskoj", *BL*, br. 20, 16. V. 1991., 1.

³¹ "2351 potpis", *BL*, br. 28, 11. VII. 1991., 1.

³² "Neslaganje sa politikom armijskog vrha", *BL*, br. 28, 11. VII. 1991., 1.

vali na uhićenja odgovornih "za stanje u Jugoslaviji" i nadalje pozivi biračima u Hrvatskoj da se ne odazovu na referendum za samostalnost koji je raspisan za 19. svibnja 1991. godine.³³

Izbijanje sukoba

Sve veće zaoštavanje jugoslavenske krize i otvoreni početak ratnih djelovanja u Hrvatskoj prisililo je politički vrh Republike Hrvatske u svrhu stvaranja jedinstvenog sustava obrane na osnivanje kriznih štabova, od razine regije, općina do mjesnih zajednica, a početkom kolovoza donesena je odluka o osnivanju štabova i odreda Narodne zaštite. Krizni štab za Bilogorsko-podravsku regiju osnovan je 29. srpnja 1991. godine. Sastavni dijelovi toga tijela bili su općinski krizni štabovi. Glavni zadatak Regionalnog kriznog štaba bio je "koordiniranje što kvalitetnijih obrambenih priprema kako u regiji tako i u općinama".³⁴ Uz članove Izvršnog vijeća Skupštine općine Bjelovar u Krizni štab za obranu općine Bjelovar imenovani su i predstavnici nekih političkih stranaka i drugi ugledniji građani grada, sa svrhom da bi obrana grada bila što šira i sveobuhvatnija.³⁵ Ubrzo su formirani i Krizni štabovi u 60 mjesnih zajednica općine Bjelovar po istom principu. Članovi općinskog Kriznog štaba Bjelovar pojedinačno su obilazili krizne štabove mjesnih zajednica. Posjetom Kriznom štabu mjesne zajednice Rovišće utvrđeno je da je ustrojeno odjeljenje za prvu medicinsku pomoć, odjeljenje za spašavanje iz ruševina, plan za evakuaciju, te da su osigurane glavne prometne točke, a sustav veza je poboljšan. Naglašeno je da u slučaju rata Krizni štab preuzima svu civilnu i vojnu vlast, kao i organizaciju obrane.³⁶ Donesena je odluka da se Narodna zaštita odvaja od civilne zaštite i postaje organizacija s vojnim ustrojem. S obzirom na veliki odaziv dragovoljaca u redove Narodne zaštite, postavilo se pitanje nabavke oružja. Zapovjednik štaba Teritorijalne općine (TO) Bjelovar Stjepan Budimski nekoliko puta je pokušavao doći do oduzetog oružja TO-a koje se nalazilo u skladištima JNA, a unatoč, kako stoji u izjavi, "propusnica, koje posjedujemo kao radnici TO" to nam je stalno onemogućavano. U daljnjem izlaganju Budimski je istaknuo da je "mobiliziran širi dio stanovništva, u svim vidovima, kroz civilnu zaštitu, policijske snage, snage TO i Zbora narodne garde, a postoje i nenaoružani odredi".³⁷ Uskoro je u Bjelovaru organizirana vlastita proizvodnja oružja. Proizvodnja pušaka se počinje izvoditi u Drvnoj

³³ J. ŠIMIĆ, A. PERČULIJA, S. ŠTIMAC, S. BUDINSKI, S. IVANIĆ, J. TOMŠIĆ, *n. dj.*, 74.-75.

³⁴ "Imenovani krizni štabovi", *BL*, br. 33, 15. VIII. 1991., 2.

³⁵ "Imenovani krizni štabovi", *BL*, br. 33, 15. VIII. 1991., 2. Predsjednik Kriznog štaba Općine Bjelovar i predsjednik Izvršnog vijeća SO Bjelovar Jure Šimić, Stjepan Budinski, zapovjednik Kriznog štaba i zapovjednik Teritorijalne obrane (TO) Bjelovar, Antun Perčulija, sekretar Sekretarijata narodne obrane Skupštine općine Bjelovar, Stanko Pavlič, predsjednik Skupštine općine Bjelovar, Đuro Šadek, Viktor Tušek, Vlado Ivanković, Ivan Cikoja, Stipan Gojević, Tomislav Prka i Ivan Ljubojević.

³⁶ "Zadovoljstvo napravljenim", *BL*, br. 33, 15. VIII. 1991., 2.

³⁷ "Značajan oslonac obrane", *BL*, br. 33, 15. VIII. 1991., 3.

industriji "Česma", minobacači u Tvornici traktora "Tomo Vinković" i zanat-skoj radnji "Vidak". Poduzeće "Tehnika" počinje graditi improvizirana oklo-pna vozila, dok se "Ljevaonica" orijentirala na proizvodnju pušaka.³⁸

Događaji koji su prethodili osvajanju vojnih objekata JNA u Bjelovaru, stva-ranje Kriznog štaba Skupštine općine Bjelovar, ustrojavanje odreda Narodne zaštite, stvaranje specijalnih snaga MUP-a grubo su govorili o ratnoj realnosti koja je pogodila bjelovarski kraj. Tijela lokalne vlasti djelovala su preventivno i pooštrila mjere sigurnosti. Još početkom kolovoza je Sekretarijat za narodnu obranu općine Bjelovar donio odluku o "zaštiti ljudi, spašavanju materijal-nih sredstava i uključivanju građana u sustav obrane RH" dok je jedna točka govorila o "izradi i postavljanju zapreka za vojna borbena sredstva (u suradnji sa sindikatima i poduzećima)".³⁹

Otvoreni sukob između JNA i hrvatskih snaga dogodio se 16. kolovoza u zapadnoj Slavoniji u Okučanima. Iz vojarne u Bjelovaru poslana je u Okučane borbena skupina 265. mehanizirane brigade koja se sukobila s hrvatskim sna-gama.⁴⁰ Prvi ozbiljniji incident na bjelovarskom području izbio je ujutro 1. rujna 1991. u mjestu Kupinovcu kraj Bjelovara gdje je na nadzornoj točki Narodne zaštite razoružano 14 vojnika i oficira JNA koji su bili na putu iz Koprivnice u Bjelovar. U razgovoru s predsjednikom Kriznog štaba Bjelovar zapovjednik bjelovarskoga garnizona JNA pukovnik Rajko Kovačević tražio je da se oduzeto naoružanje odmah vrati do 14 sati, a spor je riješen tako da je pukovniku Kovačeviću rečeno da je oružje poslano u MUP Zagreb. Drugi incident dogodio se kada su dva mladića iz sela Hrgovljani nagovarali jed-nog vojnika JNA da pobjegne, a ovaj ih je uhitio i odveo u vojarnu. Na prit-sak Kriznog štaba Bjelovar mladići su ubrzo pušteni. Događaj koji je znat-no radikalizirao situaciju u gradu bio je nestanak 18 hrvatskih dragovoljaca iz Bjelovara 9. rujna 1991. u blizini sela Kusionja kraj Pakraca. Rodbina nestal-ih zahtijevala je od Kriznog štaba konkretne poteze prema pripadnicima JNA u gradu, tako i istragu o sudbini nestalih. Na pritisak Kriznog štaba JNA je poslala svog predstavnika da razgovara s rodbinom nestalih, no sve je završilo izjavama da JNA nema nikakva spoznaja ni vijesti o nestalim ljudima.⁴¹

Na drugim dijelovima Hrvatske djelovanje JNA protiv Republike Hrvatske bilo je još transparentnije. Njezino postupanje prisililo je predsjednika Republike Hrvatske da 12. rujna 1991. godine donese odluku o blokiranju svih

³⁸ J. ŠIMIĆ, A. PERČULIJA, S. ŠTIMAC, S. BUDINSKI, S. IVANIĆ, J. TOMŠIĆ, *n. dj.*, 85.

³⁹ Državni arhiv u Bjelovaru (dalje DAB), Krizni štab općine Bjelovar (1991.-1992.), 403, Sekretarijat za narodnu obranu općine Bjelovar, Klasa 8/91-02/03, Ur. Broj 2103-10-01-91-2, Odluka od 1. VIII. 1991.

⁴⁰ D. MARIJAN, *Smrt oklopne brigade*, 160.-161.

⁴¹ J. ŠIMIĆ, A. PERČULIJA, S. ŠTIMAC, S. BUDINSKI, S. IVANIĆ, J. TOMŠIĆ, *n. dj.* 90.-93. Sudbina osamnaestorice nestalih vojnika saznala se tek u prosincu 1991. Oni su u selu Kusionju upali u zasjedu te zatim uhvaćeni i masakrirani. Otkrivena tijela su prevezena u Bjelovar i poko-pana 5. veljače 1992. na bjelovarskom groblju *Borik*. Prema obavještajnim podacima JNA, tih dana u Bjelovaru su porušene 32 kuće "čiju su vlasnici Srbi", kao osveta za 18 poginulih pripad-nika Hrvatske vojske koji su tih dana pokopani. N. BARIĆ, *n. dj.*, 137.

vojarni JNA u Hrvatskoj i obustavi opskrbljivanja tih vojarni strujom, hranom i vodom. Tim povodom donesena je odluka Sekretarijata za društvene djelatnosti općine Bjelovar da se nastava u svim gradskim školama prekida do daljnjega.⁴² S obzirom na to da su vojnici u opkoljenim vojarnama bili pod medijskom blokadom Ministarstvo informiranja je naredilo da se oko vojarni postave razglasi kako bi vijesti o predaji vojarni i ljudstva u ostalim dijelovima Hrvatske olakšalo odluku o predaji garnizona u Bjelovaru.⁴³ Tih dana oglasilo se svojim dopisom Općinsko društvo hrvatskih ratnih veterana u kojem se traži da oficiri JNA "časno i bez otpora predaju vojarnu hrvatskim oružanim snagama u Bjelovaru".⁴⁴ Krizni štab Bjelovar stalno je nastojao izvršiti podvajanja i pomutnju u redovima JNA u Bjelovaru nudeći njihovim pripadnicima iste takve činove i u Hrvatskoj vojsci. Predsjednik Skupštine općine grada Bjelovara Stanislav Pavlič govorio je o dvije grupe u JNA, "prvi su oni koji podržavaju velikosrpsku ideju (...) a znatno veći dio spada u drugu grupu, koji je ostao u okupatorskoj vojsci, jer im ona nudi osobnu sigurnost i egzistenciju za njihove obitelji (...) sada im je pružena mogućnost na nastave svoj vojnički poziv u HV".⁴⁵ Najveća opasnost za sigurnost grada prijetila je iz vojarne JNA "Božidar Adžija" smještene u Bjelovaru. Uz vojarnu, potencijalni izvor prijetnje bio je Dom JNA u središtu grada, vojno skladište Barutana u šumi Bedenik nedaleko od Bjelovara, vojni objekti u Zvijercima i objekti na prostoru "Logora", također blizu središta grada.

Vojni objekti u gradu bili su jedina realna prijetnja, no postojala je mogućnost da dobiju pomoć Banjalučkog korpusa JNA iz zapadne Slavonije, što je ubrzalo hrvatske pripreme za napad. Ne treba izgubiti iz vida da je i oružje pohranjeno u vojnim objektima, posebno oklopna vozila, bilo prijeko potrebno jedinicama ZNG-a i na drugim područjima Hrvatske. U razdoblju od 21. do 29. rujna Zapovjedništvo obrane Bjelovara počelo je pripreme za obračun. Objekti JNA bili su pod potpunom blokadom, zapreke su postavljene na svim izlazima iz objekata, formirane su topničke jedinice i uspostavljen je sustav protuzračne obrane, te su napravljeni svi operativni planovi razoružanja jedinica JNA u Bjelovaru. Dana 27. rujna došla je zapovijed iz Glavnog stožera Hrvatske vojske u kojoj je stajao da se situacija u Bjelovaru i garnizonu JNA treba razriješiti u vremenu od 28. do 30. rujna. Prema planu "Bilogora", Krizni štab Bjelovar trebao je koordinirati sve akcije hrvatskih snaga iz Bjelovara, nekih pridodanih jedinica iz Varaždina, a za zapovjednika operacije izabran je pukovnik Želimir Škarec, član Glavnog stožera Hrvatske vojske.⁴⁶ Prema naredbi načelnika Glavnog stožera generala Antuna Tusa, naređena je tajna

⁴² "Prekinuta nastava", *BL*, br. 38, 19. IX. 1991., 1.

⁴³ DAB, Krizni štab Bjelovar (1991.-1992.), 403., Svim kriznim štabovima Republike Hrvatske, Ministarstvo informiranja od 15. IX. 1991.

⁴⁴ "Snaga nepobjedive Hrvatske", *BL*, br. 38, 19. IX. 1991., 1.

⁴⁵ "Nudimo džentlmenški sporazum", *BL*, br. 37, 12. IX. 1991., 3.

⁴⁶ DAB, Krizni štab Bjelovar (1991.-1992.), 403., Glavni stožer Hrvatske vojske Zagreb, zapovjed o realizaciji plana "Bilogora", Klasa: 8/91-01-56., Ur. broj: 5120-01-91-1., od 27. 9. 1991.; D. NAJMAN, M. DUJIC, I. POSILOVIĆ, *n. dj.*, 26.

likvidacija ekstremnih osoba prije nego svojim nepromišljenim postupcima "nanesu masovne gubitke pučanstva i ogromne materijalne štete".⁴⁷ Odmah početkom blokade u gradovima u okolici Bjelovara neki objekti JNA ubrzo su pali u hrvatske ruke. Tako je u Križevcima 17. rujna zauzeto skladište JNA Široko Brezje te vojarina "Kalnik". Već 15. rujna padaju pogranične karaule JNA Terezino Polje i Novi Gradac kraj Virovitice, a uskoro Virovitičani osvaja ju i vojarinu "Nikola Miljanović Karaula" u Virovitici. Najveći plijen u hrvatske ruke pao je 22. rujna kada je u Varaždinu došlo do predaje vojarne "Kalnički partizani" i Zapovjedništva varaždinskog korpusa.⁴⁸

Duga serija pregovora članova Kriznog štaba Bjelovar s pukovnikom Rajkom Kovačevićem u kojima se predstavnicima JNA nudila mirna predaja i mogućnost biranja odlaska s osobnim naoružanjem, nije uspjela. Većina zahtjeva koje je komanda garnizona JNA Bjelovar upućivala Kriznom štabu Bjelovar odnosila se na deblokadu vojarne i povratak normalnog opskrbljivanja vojarne strujom, vodom i prehrambenim namirnicama, te pozivi da se onemogućuje "provokatori" koji noću rade provokacije. Na neprestane upite Kriznog štaba Bjelovar što dio jedinica JNA iz bjelovarskoga garnizona radi u Okučanima, u jednom dopisu iz garnizona stoji da je od "pretpostavljene komande" stiglo naređenje da se dio jedinica uputi u "rejon Okučana (...)" čime je ona izašla iz nadležnosti garnizona Bjelovar.⁴⁹ Krizni štab Bjelovar odbijao je prekinuti blokadu vojarni navodeći da se u vojarni nalazi neutvrđeni broj civila (rezervista) i članova obitelji oficira te prebjega civila iz drugih krajeva, a naredbom predsjednika Republike Hrvatske o prekidu vatre od 22. rujna 1991. precizirano je da se opskrbljuju samo aktivni oficiri i vojnici na odsluženju redovitoga vojnog roka.⁵⁰ Treba reći da je dio Srba koji se sklonio u vojarinu napustio svoje kuće zbog straha i osjećaja nesigurnosti, ali isto tako i zbog stajališta da ne želi prihvatiti novu hrvatsku vlast, čekajući trenu-

⁴⁷ D. NAJMAN, M. DUJIĆ, I. POSILOVIĆ, *n. dj.*, 100.-101. General Antun Tus tvrdi da je točku u zapovijedi o likvidaciji civila zapovjedio jer je "procijenio da se u Bjelovaru nalaze ekstremni oficiri JNA, koji namjeravaju uništiti Bjelovar i pobiti civile". "Rat generala", *Večernji list*, 6. XI. 2006., 2. Vidjeti i: <http://www.vecernji-list.hr/newsroom/news/croatia/669523/index-do>, pristup ostvaren 28. XII. 2006.

⁴⁸ D. NAJMAN, M. DUJIĆ, I. POSILOVIĆ, *n. dj.*, 25.-26. Komandant Varaždinskog korpusa general-major Vladimir Trifunović na sudu u Beogradu 1992. godine, na kojemu se sudilo njemu i nekolicini viših časnika za "nepravodobno djelovanje" i niz vojnih pogrešaka, izjavio je da je o predaji izvijestio generala Životu Avramovića, komadanta Pete vojne oblasti, te da on nije imao primjedbi, već mu je odgovorio da "radi po svojoj savjesti". Aleksandar JOVANOVIĆ, *Rat Srba i Hrvata 1991.*, Beograd 1994., 62.-70.

⁴⁹ DAB, Krizni štab općine Bjelovar (1991.-1992.), 403., svež. 1., Komanda garnizona Kriznom štabu Bjelovar, Protest zbog uznemiravanja straže, Pov. br 1147-1 od 26. IX. 1991., Kriznom štabu Bjelovar, Pov. br. 1142-1., od 23. IX. 1991.

⁵⁰ DAB, Krizni štab općine Bjelovar (1991.-1992.), 403., svež. 1., Priopćenje za javnost, Krizni štab Bjelovar, od 24. IX. 1991. Prethodnog dana poslana je obavjest u Vladu Republike Hrvatske da uvjeti oko deblokiranja vojarni u gradu Bjelovaru nisu ispunjeni i da Krizni štab Bjelovar i dalje drži pod blokadom vojarne i uskraćuje im opskrbu hranom, strujom i vodom. Krizni štab Bjelovar Vladi Republike Hrvatske, Klasa 800-01/91-01/1., Ur. broj 2103-02-05-91-2., od 23. IX. 1991.

tak da JNA ovlada Hrvatskom. Pojedini oficiri JNA u Bjelovaru zahtijevali su kompletan premještaj 265. mehanizirane brigade s cjelokupnom opremom u Srbiju ili Bosnu i Hercegovinu ili na teritorij zapadne Slavonije koji su kontrolirali pobunjeni Srbi. U suprotnom prijetili su da će u slučaju neispunjenja njihovih zahtjeva i pokušaja zauzimanja vojarne i ostalih vojnih objekata u Bjelovaru upotrijebiti sva raspoloživa oružja da se odupru hrvatskim jedinicama.⁵¹ To se slagalo s planom Komande 5. vojne oblasti JNA gdje su se dijelovi Varaždinskog korpusa iz Bjelovara i Koprivnice trebali probiti smjerom Bjelovar – Grubišno Polje – Daruvar i tu spojiti sa snagama Banjalučkog korpusa koji je nadirao iz Bosne i Hercegovine i ući u njegov sastav.⁵² Treba napomenuti da je blizina srpskih uporišta u istočnoj zoni Bilogore, oko Grubišnog Polja i Daruvara dodatno pogoršavala inače zapaljivu situaciju oko vojarne, iz koje su održavani kontakti sa srpskim pobunjenicima u zapadnoj Slavoniji. Da bi se spriječio pokušaj proboja snaga JNA iz vojarne prema teritoriju pobunjenih Srba, angažirane su postrojbe 105. bjelovarske brigade, koje su zauzele sve pravce prema tom području. Tako se 1. bojna (bjelovarska) nalazila u selima Bedeniku i Velikoj Pisanici, 2. bojna (čazmanska) je držala položaj u selu Narti nedaleko od Bjelovara, 3. bojna (đurđevačka) je zaposjela pravce koji su od Bjelovara vodili u Podravinu. Neki dijelovi 105. brigade imali su druge zadatke. Tako je inženjerija 105. brigade imala zadatak koji je uključivao rušenje pojedinih objekata u gradu i izvan njega radi stvaranja zapreka na cestama, vod PZO-a 105. brigade angažiran je na protuzračnoj obrani grada na položajima u susjednim naseljima poput Trojstvenog Markovca, Ždralova i Starih Plavnica, sa skromnim naoružanjem (dvije protuzrakoplovne strojnice 12,7 mm i dva topa 20/1 mm), dok su se pripadnici devet skupina lovaca tenkova nalazili na predviđenim mjestima na pravcima mogućih izlazaka snaga JNA iz opkoljene vojarne. Nedostatak adekvatnih protuoklopnih sredstava pokazuje poziv zapovjedništva Zbora narodne garde iz Zagreba Kriznom štabu Bjelovar od 23. rujna 1991. godine, od kojeg se traži da pošalje svog predstavnika radi preuzimanja 200 boca "Molotovljevih koktela".⁵³ U smjeru Đurđevca nalazila su se tri borbena oklopna vozila naoružana "maljutkama", koja su netom preuzeli iz Virovitice.⁵⁴ Radi opisa cjelokupne atmosfere u gradu navodimo da je tjednik *Bjelovarski list* često donosio reportaže iz susjednih naselja, u kojima su se ratna djelovanja znatno razmahala. Tako je u razgovoru s Tugomirom Bubićem, jednim od zapovjednika obrane Grubišnog Polja, postalo neosporno da "pobunjeni Srbi imaju svu moguću pomoć armije, što je nedvojbeno dokazano", a da je većina srpskog stanovništva u općini Grubišno Polje otišla "drugim riječima, u četnike".⁵⁵

⁵¹ D. NAJMAN, M. DUJIĆ, I. POSILOVIĆ, n. dj., 102.

⁵² D. MARIJAN, *Smrt oklopne brigade*, 21.

⁵³ DAB, Krizni štab općine Bjelovar (1991-1992.), 403., svež. 1., Zapovjedništvo Zbora narodne garde Zagreb Kriznom štabu Bjelovar, Klasa: 803-05/91-03/52., Ur. broj: 5120-03-91-1., od 23. IX. 1991.

⁵⁴ S. IVANIĆ, n. dj. 53.-55.

⁵⁵ "Odlučnost, ali i želja za mirom", *BL*, br. 38, 19. IX. 1991., 2.

Ujutro 29. rujna 1991. poslije 17 dana blokade, nakon što je zapovjednik JNA ponovno odbio mogućnost mirne predaje, postrojbe ZNG-a i policije su je napale. Tijekom dana je na grad iz vojarne ispaljeno više desetaka raznih projektila. Prema porukama koje su dešifrirane pukovnik Kovačević je tražio od Komande 5. vojne oblasti u Zagrebu bombardiranje grada i položaja hrvatskih branitelja zrakoplovstvom.⁵⁶ U jednom intervalu borbe za vojarinu došlo je do pomutnje kada je Komanda 5. vojne oblasti iz Zagreba uspjela izvršiti pritisak na hrvatske vlasti u Zagrebu i promatračku misiju Europske zajednice da naredi prestanak borbi u Bjelovaru. Ipak, izravno naređenje za prestanak borbi iz Glavnog stožera nije izvršeno, dok je promatračka misija Europske zajednice koja je poslana iz Zagreba "radi posredovanja u sukobu", zaustavljena na prilazu Bjelovaru. Međutim, prema izjavi predsjednika Kriznog štaba Bjelovar Jure Šimića, istog dana tijekom trajanja borbi nazvao ga je general Petar Stipetić iz Glavnog stožera Hrvatske vojske i dao je potporu Kriznom štabu Bjelovar da ustraju u svojim naporima.⁵⁷ Radio Bjelovar je svaki sat prenosio poruku Kriznog štaba Bjelovar u kojemu se pozivaju oficiri i vojnici JNA da je "ovo posljednji poziv vama, koji napadate nas i naš grad, da mirno i dostojanstveno bez oružja napustite kasarnu i da se predate braniteljima grada".⁵⁸ Nakon gotovo cijelog dana borbi, oko 19.00 sati pripadnici JNA su se predali. Zarobljeno je 365 vojnika i 60 oficira, dok je neutvrđeni broj poginuo zajedno sa zapovjednikom vojarne.⁵⁹

U redovima hrvatskih branitelja došlo je do teških gubitaka, kada je dignuto u zrak vojno skladište na "Barutani" u šumi Bedenik, gdje je poginulo 11 branitelja koji su vojno skladište držali u blokadi. Eksplozija je gotovo zbrisala šumu u krugu od 200 metara, a detonacija se čula na udaljenosti od 20 km. Udarni val odnio je krovove kuća u Hrgovljanima i u nekoliko drugih okolnih sela. Postrojbe ZNG-a imale su ukupno 17 ranjenih, dok je u bjelovar-

⁵⁶ "Ratni zločin, Bjelovar tuži oficire JNA", *Večernji list*, 14. IX. 2005., 7.

⁵⁷ J. ŠIMIĆ, A. PERČULIJA, S. ŠTIMAC, S. BUDINSKI, S. IVANIĆ, J. TOMŠIĆ, *n. dj.*, 119.; <http://www.veritas.org.yu/aktuelnosti/Bjelovar.htm>, pristup ostvaren 28. XII. 2006. Prema saznanjima admirala Davora Domazet Loše, koji je tada ustrojavao hrvatsku obavještajnu zajednicu, riječ je o pokušaju diskreditiranja hrvatskoga političkog vodstva pred Europskom zajednicom, koje je upravo tada vodilo pregovore o prekidu vatre i mirnom rješenju jugoslavenske krize. Time se željelo pokazati da politički vrh Hrvatske nema nadzora nad vlastitim oružanim snagama. Poslije pada vojarne vođen je sudski postupak protiv Želimira Škareca i Stjepana Budimskog pred Okružnim sudom u Bjelovaru zbog neizvršavanja naredbe Glavnog stožera Hrvatske vojske. <http://www.vecernji.list.hr/newsroom/news/croatia/669523/index.do>, pristup ostvaren 27. XII. 2006.; J. ŠIMIĆ, A. PERČULIJA, S. ŠTIMAC, S. BUDINSKI, S. IVANIĆ, J. TOMŠIĆ, *n. dj.*, 131.-138.

⁵⁸ D. NAJMAN, M. DUJIĆ, I. POSILOVIĆ, *n. dj.*, 108.

⁵⁹ O tijeku borbenih djelovanja u vojarni i izvan nje vidjeti: Mato ĆURAK, *Mi smo htjeli*, Bjelovar 2006., koje se poziva na svjedočanstva vojnika JNA u vojarni. Vidjeti i: "Razarajte, rušite, pucajte", *BL*, br. 42, 17. X. 1991., 2. Prema nekim podacima u evidenciji udruge "Veritas" ukupno poginulih na strani JNA u vojarni "Božidar Adžija" i skladištu "Barutana" bilo je 14 osoba. Vidjeti: <http://www.veritas.org.yu/aktuelnosti/Bjelovar.htm>, pristup ostvaren 28. XII. 2006.

sku bolnicu ukupno primljeno 100 ranjenika, od kojih su 30 bili vojnici JNA.⁶⁰ Poginulo je i pet civila od granatiranja okolice i grada. Sam grad doživio je znatna razaranja i oštećenja objekata. Tako je u Bjelovaru i susjednom selu Hrgovljanima bilo uništeno ili oštećeno: 437 stambenih zgrada, 513 stanova, te 169 gospodarskih zgrada. Od javnih institucija, poduzeća i sl., bilo je oštećeno oko 25 zgrada. Najviše je stradala Policijska uprava Bjelovar, Hrvatske pošte i telekomunikacija te silos "Prerade".⁶¹ Osvajanjem svih vojnih objekata JNA u gradu uvelike je stabilizirana sigurnosna situacija. U slamanju vojnog otpora iz vojarne najbolje je poslužila baterija topova T-12 s položaja u selu Hrgovljanima, jer je u neposrednoj borbi izravnim pogocima onesposobljen veći broj oklopnih borbenih vozila.⁶²

Vojni plijen bio je impozantan: u vojarni "Božidar Adžija" preuzeto je 75 tenkova T-55, tri laka tenka PT 76, devet haubica 122 mm, četiri višecjevna bacača raketa "Plamen", 77 borbenih vozila pješništva M-80, a iz vojnog skladišta na "Logoru" cjelokupno naoružanje TO općina bjelovarske regije koje je bilo oduzeto, naoružanje i oprema 1. partizanske brigade 28. partizanske divizije (između ostalog oko 1.300 automatskih pušaka, puškomitraljeza i mitraljeza), te oko 100 kamiona raznih namjena i dr.⁶³ Većina zarobljenih oficira, mlađih oficira i vojnika JNA u vojarni je ubrzo razmijenjena za zarobljene pripadnike Hrvatske vojske. Razmjena je izvršena 14. studenog 1991. na mostu između Slavenskog i Bosanskog Šamca (granica Hrvatske i Bosne i Hercegovine), po načelu "svi za sve", pod posredovanjem Međunarodne organizacije Crveni križ.⁶⁴

Zaključak

Pogoršanje političke situacije u Hrvatskoj nakon višestranačkih izbora raspirivanjem srpske pobune i sprečavanjem snagama JNA da postrojbe MUP-a Hrvatske uvedu ustavni poredak Republike Hrvatske na pobunjenim područjima odrazili su se i na područje bjelovarske općine. Situacija u gradu je zbog mnogih vojnih objekata i povremenog provociranja snaga JNA postajala sve napetija. Postajalo je sve jasnije da JNA podržava srpske pobunjenike svojom strategijom "tampon zona", a kasnije i otvoreno s njima napada postrojbe hrvatske vojske. Zbog toga su općinske vlasti već početkom kolovoza počele ustrojavati svoje obrambene snage. Tako je počelo ustrojavanje buduće 105. brigade, Diverzantskog voda, protudiverzantske čete i odreda Narodne zaštite

⁶⁰ Mladen MEDAR, "Posljedice napada na Bjelovar 29. rujna 1991. godine", *Bjelovarski zbornik*, Bjelovar, 3.-4., 1994., 157. Vidjeti i: Goran JAKOVLJEVIĆ, Mladen MEDAR, "Iz izvještaja Komisije za zaštitu spomenika kulture općine Bjelovar", *Muzejski vjesnik*, Kutina, god. XV, br. 15., 1992., 11.-12.

⁶¹ *Isto*.

⁶² D. NAJMAN, M. DUJIĆ, I. POSILOVIĆ, n. dj., 107.

⁶³ ISTI, 108.

⁶⁴ "Svi za sve", *BL*, br. 46, 14. XI. 1991., 1.

te. Početkom kolovoza ustrojen je Krizni štab općine Bjelovar koji je preuzeo koordinaciju svih obrambenih napora na području općine. Nakon niza pregovora i odbijanja mirne predaje, postrojbe ZNG-a i policije sukobile su se sa snagama JNA u Bjelovaru u žestokom okršaju. Osvajanjem glavne vojarnice JNA "Božidar Adžija" i dizanjem u zrak vojnog skladišta "Barutana", pri kojemu pogiba najviše hrvatskih vojnika, postrojbe JNA su potpuno poražene. Unatoč tome što se u jednom trenutku pojavila politička potreba za zaustavljanjem napada na vojarnu, osvajanje vojarni u Bjelovaru je odlukom Kriznog štaba Bjelovar ipak nastavljeno. Napad je bio u tijeku i pred uspjehom jer su svi objekti JNA, osim vojnoga garnizona, pali u hrvatske ruke, a postojala je prešutna potpora i u Glavnom stožeru Hrvatske vojske da se napad nastavi. Uz poboljšanje sigurnosne situacije na području grada, hrvatske postrojbe su zaplijenile znatno naoružanje, posebno oklopništvo, što je poslužilo i drugim hrvatskim postrojbama u raznim dijelovima zemlje. Eliminacijom snaga JNA u gradu Bjelovaru postrojbe ZNG-a uključile su se u obranu zapadne Slavonije.

Dodatak

Popis poginulih hrvatskih vojnika i civila u gradu Bjelovaru 29. rujna 1991. godine.⁶⁵

Redni broj	Prezime i ime poginulog	Datum i mjesto pogibije
1.	CVRTILA, Ivan	29. rujna 1991. kraj Barutane
2.	KUKAL, Eduard	29. rujna 1991. kraj Barutane
3.	LEGČEVIĆ, Stevo	29. rujna 1991 kraj Barutane
4.	MAKAR, Vladimir	29. rujna 1991 kraj Barutane
5.	PAUNOVIĆ, Siniša	29. rujna 1991 kraj Barutane
6.	PERVAN, Dražen	29. rujna 1991 kraj Barutane
7.	PETRIĆ, Nikola	29. rujna 1991 kraj Barutane
8.	ŠIMIĆ, Mario	29. rujna 1991. kraj Barutane
9.	TROGRIĆ, Ivan	29. rujna 1991. kraj Barutane
10.	TUKERIĆ, Marko	29. rujna 1991. kraj Barutane
11.	VUKOVIĆ, Milan	29. rujna 1991. kraj Barutane
12.	ŽAJA, Tihomir	29. rujna 1991. kraj Vojarne
13.	DANJEK, Amalija, civil	29. rujna 1991.
14.	PAVLEKA, Ruža, civil	29. rujna 1991.
15.	KLIŠANIĆ, Katica, civil	29. rujna 1991.
16.	KOZIĆ, Petar, civil	29. rujna 1991.
17.	ŠARIĆ, Tomislav, civil	29. rujna 1991.

⁶⁵ "Žrtve rata", *BL*, br. 41, 10. X. 1991., 9.

SUMMARY

THE CAPTURE OF THE YUGOSLAV ARMY BARRACKS "BOŽIDAR ADŽIJA" IN BJELOVAR IN 1991

The author of this article utilizes documents of the "Emergency Headquarters – Bjelovar," relevant literature, and sources drawn from the Bjelovar press to describe the conditions and developments that led to the capture of the Yugoslav People's Army (Jugoslavenska narodna armija, JNA) Barracks "Božidar Adžija," as well as other military installations, in Bjelovar in the second half of 1991. These events indicated the outbreak of the Croatian War of Independence on the territory of the former district of Bjelovar. The article will pay special attention to the development of political and security issues in the Bjelovar area during 1991, and show how the local civil (Executive Council of the district of Bjelovar, and later, the Emergency Headquarters – Bjelovar) and military authorities reacted to the growing crisis between the newly elected political leaders in Croatia and the pro-Serbian leadership of the Yugoslav People's Army (JNA).

Key words: Republic of Croatia, Croatian War of Independence, Yugoslav People's Army (JNA), Bjelovar